

Скидан О.В.

*доктор економічних наук,
професор кафедри інноваційного підприємництва
та інвестиційної діяльності,
Житомирський національний агроекологічний університет*

Присяжнюк О.Ф.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту організації і адміністрування
імені М.П. Поліщука,
Житомирський національний агроекологічний університет*

Плотнікова М.Ф.

*кандидат економічних наук
доцент кафедри інноваційного підприємництва
та інвестиційної діяльності,
Житомирський національний агроекологічний університет*

МОДЕЛІ ЯК МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВОМ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

У статті розглянуто моделі управління підприємництвом на сільських територіях, визначено роль підприємницької діяльності у досягненні економічних, екологічних, соціальних та інших ефектів і забезпеченні сталого розвитку сільських територій. Базовим чинником формування моделей управління підприємництвом є дотримання принципів їх формування на національному, регіональному рівнях, що запропоновані вітчизняними та зарубіжними науковцями, а також рівня і вектора розвитку національних соціально-економічних систем. Ураховуючи стан сучасного середовища функціонування підприємництва, запропоновано до застосування організаційну, процесну моделі та модель «відкритих інновацій». Сформовано модель узгодження інтересів під час управління підприємництвом, що переслідує цілі взаємоузгодженості інтересів та формування безконфліктного середовища.

Ключові слова: сільський розвиток, моделі управління, об'єднані територіальні громади, сільські території, підприємництво.

МОДЕЛИ КАК МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА НА СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЯХ

Скидан О.В., Присяжнюк О.Ф., Плотникова М.Ф.

В статье рассмотрены модели управления предпринимательством на сельских территориях, определена роль предпринимательской деятельности в достижении экономических, экологических, социальных и других эффектов и обеспечении устойчивого развития сельских территорий. Базовым фактором формирования моделей управления предпринимательством является соблюдение принципов их формирования на национальном, региональном уровнях, предложенных отечественными и зарубежными учеными, а также уровня и вектора развития национальных социально-экономических систем. Учитывая состояние

современной среды функционирования предпринимательства, предложены к применению организационная, процессная модели и модель «открытых инноваций». Сформированная модель согласования интересов при управлении предпринимательством преследует цели согласованности интересов и формирования бесконфликтной среды.

Ключевые слова: сельское развитие, модели управления, объединенные территориальные общины, сельские территории, предпринимательство.

MODELS AS A MECHANISM OF MANAGEMENT OF ENTERPRISE MANAGEMENT IN RURAL TERRITORIES

Skidan Oleg, Prysiazhniuk Oksana, Plotnikova Maria

The article studies models of business administration in rural areas and defines the role of entrepreneurship activity in achieving economic, environmental, social, and other effects and ensuring sustainable development of rural areas. Modern models of management of national socio-economic systems are mixed, which is determined first of all by the level of regulatory policy, prevailing forms of ownership, and development of industrial relations. In the process of research, the need to introduce a multifunctional approach in the territory management by business, as well as at the regional and national levels, is proved. Rural areas as a system include resource provision, a set of relations and managerial influences (system approach). Understanding of the specifics of requests for the satisfaction of participants in public relations separates their (rural areas) ability to interact with the natural environment and structures formed by human activity (functional approach). The mutual hierarchy and the subordination of individual elements are the basis of a structural approach in management. The ability of balanced functioning of all subsystems of the system of rural territories is the result of a process approach in ensuring their activities. Cooperation, partnership at all levels of business, state structures, and individuals create the basis of the immanent diffusion of forms of cooperation along with the evolutionary character of the understanding of the processes of holistic nature (integrity, unity, and interconnection) of processes. The basic factor for creating business management models is the observance of the principles of their formation at the national and regional levels, proposed by domestic and foreign scholars, as well as the level and vector of development of national socio-economic systems. Given the state of the current environment of the functioning of entrepreneurship, it is proposed to use organizational, process models and the model of "open innovation". The model of coordination of interests in the management of entrepreneurship has been formed, which pursues the objectives of coherence of interests and the formation of a non-conflict environment.

Keywords: rural development, management models, united territorial communities, rural territories, entrepreneurship.

Постановка проблеми. Визначальна роль аграрного сектору в економіці України зумовлює потребу в дослідженні вітчизняних та закордонних моделей управління підприємництвом на сільських територіях як рушійної сили забезпечення їхнього розвитку. Вивчення особливостей формування та ефективності застосування на практиці базових моделей необхідне для врахування їхньої позитивних і негативних боків та створення прогресивних моделей управління підприємництвом на сільських територіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рівень розвитку підприємництва на сільських територіях є одним із визначальних чинників сприяння створенню екологічних, економічних та соціальних ефектів. Зважаючи на це, вважаємо за доцільне під час створення моделі управління підприємницькою діяльністю керуватися принципами формування моделей на національному та регіональному рівнях. Оцінка моделей розвитку національних економічних систем, у тому числі на локальному рівні, визначає їх ефективність та здатність задовольняти інтереси суспільства. Світовий та європейський досвід управління зосереджує увагу на забезпеченні стійкого розвитку територій на засадах достатнього інформаційного та консультативного забезпечення. Здатність спільнот до створення культурних, ділових, спортивних, розважальних, торговельних та інших видів діяльності актуалізує процеси зайнятості та туристичної діяльності як спільнототворюючих чинників та становить основу стратегічного розвитку на локальному рівні [1], створюючи потужну базу для росту економічних, соціальних та екологічних вигід.

Зважаючи на те, що сільські території фактично є індикаторами культурних, політичних, екологічних та економічних процесів і діяльності територіальних громад (зокрема, з таких питань, як природне середовище, культура, політика, бізнес, та економіка), їх відродження й розвиток є умовою формування громадянського суспільства. Розгляд моделі соціуму як системи економічних та психологічних виборів є популярним із позиції вивчення корпоративного управління, зокрема процесів адаптації та системної динаміки [2]. Як результуюча роботи команди соціально-економічна система є складною щодо запровадження до неї модельного підходу в силу нечіткості функціональних основ, що визначають її розвиток, а логіка впливів може визначатися системою більш високого порядку або за більш глибокого рівня деталізації, де ключовою є роль інформації як основного обмежуючого чинника, зокрема з позиції формування стратегії, застосування технології управління, впровадження інновацій та збалансованого розвитку, тактики планування, проектування та реалізації суспільних й бізнес-процесів [3; 5, с. 123].

Серед сучасних дослідників дискусійною залишається позиція щодо ідентифікації діючих моделей економічного розвитку та пошуку напрямів їх оптимізації. Так, Юрій Лупенко виділяє такі п'ять основних моделей: галузеву (пов'язану із модернізацією господарства); перерозподільну (передбачає зменшення регіонального та секторального відставання й відмінностей в економіці); територіальну, або кластерну (базується на локальній інтеграції всіх компонентів розвитку); селоцентричну (передбачає задоволення інтересів,

збереження традицій та характерних рис сільського населення); змішану (сформована на основі суміші компонентів наведених моделей, зокрема галузевої та територіальної) [8]. Вказані моделі можна використовувати як базові під час формування моделі управління підприємництвом на сільських територіях.

Трансформація національної та світової соціально-економічних систем визначає пріоритети та вектори розвитку людства, а також механізми їх регуляторної політики [9, с. 90; 4, с. 138]. У цьому зв'язку особливої актуальності набувають інноваційно-креативні, соціально та природоорієнтовні підходи до управління суспільним розвитком, який базується не на контролі, а на гармонії відносин між індивідами та творчими групами, що супроводжуються імпровізацією. Активізація суспільно-економічних процесів у напрямі підвищення відповідальності внаслідок необхідності забезпечення вирішення соціально-екологічних завдань розвитку громад знайшла своє відображення у моделях «нульового зростання», появи енергозберігаючих та біотехнологій, формуванні засад «зеленої» економіки. Іншими словами, значні за своїми масштабами дослідження, головним чином, мають теоретичний характер, недостатньо мірою розкриваючи інтегративні підходи до визначення та продукування ефективного функціонування сільських територій як самодостатніх систем з урахуванням механізмів глобалізації та тенденції міжнародної продовольчої й економічної безпеки.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування інноваційних моделей управління підприємництвом для забезпечення сталого розвитку сільських територій. Об'єктом дослідження є процеси управління підприємництвом, що спрямовані на розвиток сільських територій. Завданнями дослідження стали: 1) виявлення передумов становлення самодостатності сільських громад; 2) формування механізму управління локальним розвитком та територіальними громадами через механізми кооперації, партнерства та активізації практики підприємництва.

Дослідження спирається на загальнонаукові методи пізнання, зокрема описовий, порівняльний, емпірико-аналітичний, і ґрунтується на якісному аналізі зарубіжних та українських наукових джерел, вивчення яких передбачає систематизацію та узагальнення матеріалу, тематичний огляд, структурно-функціональний опис. Системний підхід було використано для встановлення місця кожного елемента моделі управління підприємництвом у системі та зв'язку між ними. Для виявлення спільних рис і відмінностей моделей розвитку сільських територій у процесах управління та адміністрування на національному та регіональному рівнях застосовано порівняльний аналіз.

Вклад основного матеріалу дослідження. Розвиток сільських територій країни є невід'ємною частиною її національної політики. При цьому значну роль відіграє активізація підприємницької діяльності та застосування дієвих заходів щодо її регулювання. Перевага регуляторного підходу до управління сформувала доцільність формування співвідношення між централізованим та децентралізованим адмініструванням розвитку сільських територій, а також часткою та роллю державного сектору у суспільно-економічних процесах. Так, США роблять ставку на обмеження впливу держави на економіку та активізацію підпри-

ємницького потенціалу, орієнтацію на досягнення особистісного успіху. Країни Європи, зокрема Франція, мають потужний державний сектор. Акцентування уваги на пріоритетних цілях розвитку визначило появу соціально орієнтованих моделей (у Німеччині, Австрії формується модель «соціального господарства»). Ставка на продуктивність праці та формування відповідного рівня життя населення є предметом регуляторної політики Японії. «Шведська модель», окрім соціальної політики, передбачає скорочення майнової нерівності за рахунок перерозподілу національного доходу на користь малозабезпечених верств населення. До того ж високий рівень життя сприяє залученню висококваліфікованих працівників до виробничої діяльності у суспільному секторі економіки (табл. 1).

Зважаючи на те, що сучасні моделі управління економікою та соціальною сферою мають змішаний характер унаслідок різноманіття форм прояву інструментів та механізмів, що застосовуються країнами, доцільно прагнути до рівності «правил гри» всіх учасників суспільних процесів на території, їх прозорості, нормативно-правової урегульованості та визначеного рівня свободи діяльності окремих індивідів (у тому числі підприємців). Унаслідок того, що ринкова компонента державної політики містить складники системного саморуйнування (наслідком її превалювання стали асиметрії та диспропорції розподілу результатів її функціонування на регіональному рівні, розшарування суспільства, посилення ролі ТНК, погіршення екологічної ситуації), необхідним є становлення механізму саморозвитку. Сучасні моделі управління національними соціально-економічними системами є поліморфними та змішаними за своєю суттю, що визначається рівнем регуляторної політики, формами власності та господарювання, розвитком продуктивних сил і виробничих відносин.

Розгляд моделі соціуму як системи економічних та психологічних виборів є популярним із позиції вивчення корпоративного управління, зокрема процесів адаптації та системної динаміки [2]. Як результуюча роботи команди соціально-економічна система є складною щодо запровадження до неї модельного підходу в силу нечіткості функціональних основ, що визначають її розвиток, а логіка впливів може визначитися системою більш високого порядку або за більш глибокого рівня деталізації, де ключовою є роль інформації як основного обмежуючого чинника, зокрема з позиції формування стратегії, застосування технології управління, впровадження інновацій та збалансованого розвитку, тактики планування, проектування та реалізації суспільних і бізнес-процесів [3], тому управління соціумом зводиться до управління інформаційними потоками та їх обміну в межах окремих спільнот. Відсутність системного підходу до управління інформаційними потоками та їх обмін забезпечується за рахунок бізнес-моделі та бізнес-стратегії інформаційно-консультаційних технологій як елемента, що сприяє узгодженості діяльності соціальної та економічної систем й активізації соціально орієнтованих бізнесу та підприємництва, де учасники комунікації є агентами в системі соціально-економічних, політико-правового та інформаційно-технологічного характеру.

Кооперація, партнерство на всіх рівнях бізнесу, державних структур, індивідуумів формує підґрунтя іманентної дифузії форм співпраці поряд з еволюційним

Таблиця 1. Концептуальні моделі розвитку національних соціально-економічних систем

Характеристика	Англосаксонська – ринкова	Японська – корпоративна	Скандинавська – загального добробуту	Континентальна – соціально-орієнтована	Південно-європейська	Перехідна
Країни-представники	США, Великобританія, Канада, Ірландія	Японія	Швеція, Швейцарія, Австрія, Данія, Норвегія, Фінляндія	Франція, Німеччина, Австрія, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, Венесуела, Болівія	Греція, Іспанія, Італія	Україна, Російська Федерація, Вірменія, Гаїті
Механізм державного регулювання	преференції підприємницьким структурам, вплив держави обмежений	корпоративне управління та системне державне втручання	контроль над майновим розширенням через перерозподіл бюджету	корпоративне управління з розвиненим державним регулюванням	помірковане державне регулювання економіки та соціальної сфери	гібридний підхід командних та ринкових методів
Пріоритети державної політики	конкурентоспроможність, підприємництво, ключова роль транснаціонального капіталу	інтереси нації, безперешкодне майнове розширення	конкуренція, підприємництво, оподаткування, скорочення майнової нерівності	соціальне партнерство, соціальне ринкове господарство	адресний характер	стимулювання ефективності виробництва, підтримка партнерів
Частка державного сектору (за ВВП та рівнем зайнятості)	Незначна	Незначна	Незначна	Значна	Незначна	значна (з тенденцією до зменшення)
Державна політика зайнятості	Пасивна	Темпи росту зарплати нижчі за темп и росту продуктивності праці	Прагнення до повної зайнятості	Прагнення до повної зайнятості	Пасивна	змішана, залежність від зовнішніх та внутрішніх чинників
Механізм забезпечення соціально незахищених верств населення	Орієнтація на особистісний успіх, ігнорування соціальної рівності	Корпоратив на прихильність	Перерозподіл національного доходу на користь менш забезпечених	Соціалізація господарських процесів, перерозподіл державного бюджету	Перерозподіл держбюджету на користь креативності та відтворення	соціальні гарантії
Альтернативний вибір на користь	економічного зростання	розвитку транснаціонального капіталу	соціального добробуту	соціального добробуту	економічного зростання	економічного зростання

Джерело: власні дослідження

характером розуміння холістичності (цілісності, єдності та взаємозв'язку) процесів. Цілеспрямований характер розвитку суспільно-економічних процесів зумовлюється їх об'єднуючоінтеграційними тенденціями, кооперацією між усіма учасниками. «Дифузія» та «розсіювання» форм власності та господарювання, їх змішування трансформує економічну систему у напрямі становлення громад та їх самоврядності. Соціалізовані, природоорієнтовані такі громади є більш стійкими порівняно з ринковими структурами. Привнесені елементи свідомого еволюціонування, соціальної стабільності, збалансованого розвитку, природоцентризму (розуміння того, що людина є лише частиною природи) формують засади самозабезпеченості та цілеспрямованості. А досягнення високого рівня життя досягається через суспільноорієнтовану модель розвитку національної соціально-еколого-економічної системи. Така модель може бути основою в управлінні соціальним підприємництвом.

Дослідженням встановлено, що стійкий характер життєдіяльності визначається такими характеристиками середовища та суб'єктів, що в ньому перебувають: фізико-екологічними, соціально-культурними та політико-економічними, серед яких визначальне місце належить питанням безпеки, можливості задоволення

фізіологічних та духовних потреб, а також здатності до самореалізації, у тому числі через механізм зайнятості та працевлаштування. Виважений формат політики управління соціально-економічним розвитком забезпечується як умовами його реалізації, так і еволюційним характером змін, їх спадковістю (рис. 1).

Необхідність упровадження багатофункціонального підходу до управління розвитком акцентована у працях багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, зокрема відзначається необхідність поєднання соціального та економічного аспектів, що дасть змогу максимізувати позитивні ефекти діяльності в межах території [7, с. 385]. Вбачаємо за необхідне поєднувати процесний, системний, структурний та функціональний підходи, що дасть змогу оцінити ситуацію через розуміння сутності збалансованого розвитку, відкритості систем з урахуванням системи існуючих відносин та ресурсів, що визначає низку підходів до їх вивчення. Сільські території як система включають ресурсне забезпечення, сукупність зв'язків та керуючі впливи (системний підхід). Розуміння специфіки запитів щодо задоволення учасників суспільних відносин виокремлює їх (сільські території) здатність до взаємодії між природним середовищем та структурами, сформованими діяльністю

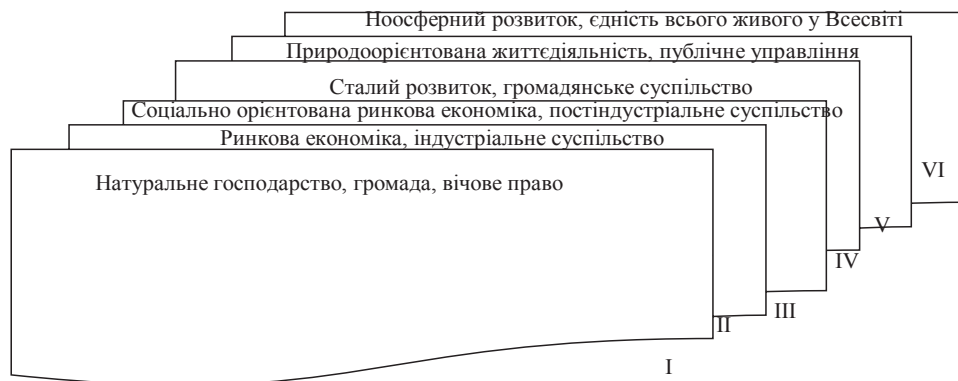

Рис. 1. Етапи (цикли) розвитку соціально-економічних систем

Джерело: власні дослідження

Рис. 2. Базові моделі управління підприємництвом на сільських територіях

Джерело: власні дослідження

людини (функціональний підхід). Взаємна ієрархія та підпорядкованість окремих елементів становлять базис структурного підходу до управління. Здатність збалансованого функціонування всіх підсистем системи сільських територій є результатом процесного підходу до забезпечення їхньої діяльності.

Оцінка досліджень зарубіжних авторів дає змогу систематизувати існуючі методологічні підходи так: економічні (розглядаються чинники та умови розвитку складних відкритих систем), інституційні (на основі ендогенних та екзогенних чинників розвитку систем, установлених процесів та пріоритетів змін актуалізуються методи, форми, механізми та інструменти управління розвитком систем), соціальні (визначаються перспективи та напрями задоволення потреб соціуму), еволюційні (оцінюється генезис світоглядних змін середовища), екологічні (оцінюються перспективи

зниження навантаження на навколишнє середовище) [6]. Проведені дослідження дали змогу визначити пріоритетні напрями використання моделей як одного з важливих механізмів управління сучасною підприємницькою діяльністю (рис. 2).

Акцентуємо на тому, що підприємництво є рушієм розвитку сільських територій, а останні, своєю чергою, є складником регіонального розвитку, який є чинником сприяння розвитку національної соціально-екологічної системи. Зважаючи на це, пропонуємо під час формування моделей управління підприємництвом на сільських територіях особливу увагу зосередити на процесноорієнтованих моделях, що дадуть змогу, насамперед, зекономити кошти на оптимізації в часі та актуальності всіх процесів, що необхідно здійснити під час ведення господарської діяльності та вчасно виявити і врегулювати процеси, що наносять шкоду довкіллю.

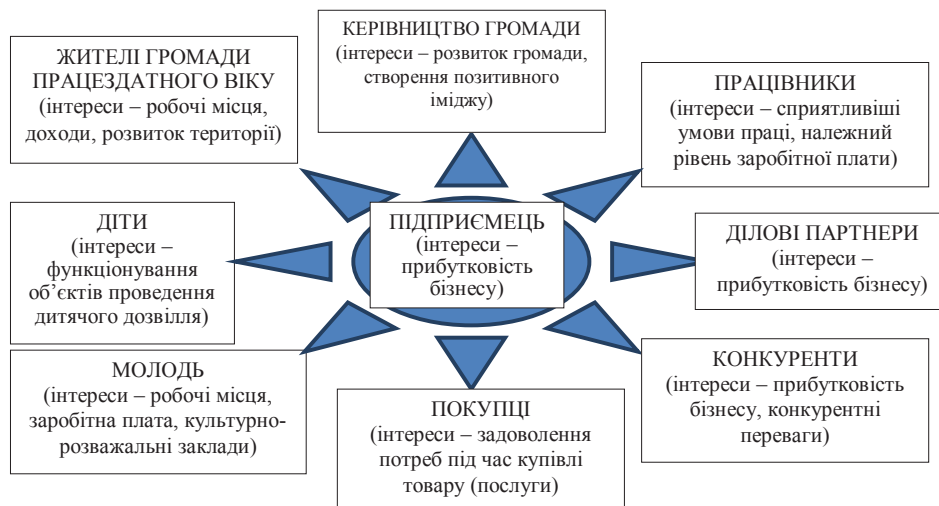

Рис. 3. Модель узгодження інтересів в управлінні підприємництвом

Джерело власні дослідження

Сучасне висококонкурентне середовище ведення бізнесу на сільських територіях заохочує до використання під час управління моделями, що базуються на інноваціях. Окрім того, вважаємо, що під час формування моделі потрібно враховувати фактор існуючого бізнесу чи виникнення нового його виду, оскільки в першому випадку першочергово акцент уваги зміщується на вдосконалення, а в другому – на максимальне врахування вимог зовнішнього середовища та можливостей підприємця їх задовольнити.

Дієвість указаних вище моделей посилює взаємоузгодження інтересів (рис. 3).

Процеси децентралізації та потреба створення сприятливого середовища для ведення господарської діяльності на сільських територіях породжують потребу у застосуванні моделі узгодження інтересів під час управління підприємницькою діяльністю. Дана модель в управлінні підприємництвом дасть змогу сформувати безконфліктне зовнішнє та внутрішнє середовище і досягти цілей розвитку господа-

рюючого суб'єкта, об'єднаних територіальних громад та країни у цілому.

Висновки з проведеного дослідження. Підтверджено, що моделі є дієвим механізмом управління підприємництвом на сільських територіях, оскільки дають змогу систематизувати всі чинники впливу на об'єкт управління.

Встановлено, що модель управління підприємництвом базується на співвідношенні централізованого та децентралізованого управління розвитком сільських територій та залежить від векторів розвитку соціально-економічних систем.

Визначено, що базовими моделями розвитку сільського підприємництва є процесна, організаційна та модель «відкритих інновацій».

Сформовано модель узгодження інтересів під час управління підприємництвом, що ілюструє потребу в інтеграції зусиль усіх суб'єктів для досягнення поставлених цілей на основі взаємоузгодженості інтересів та формування безконфліктного середовища.

1. Ashworth G. & Page S.J. *Urban tourism research: Recent progress and current paradoxes*. *Tourism Management*. 2011, Vol. 32(2). P. 1–15.

2. Casadesus-Masanell R., & Ricart J. *From strategy to business models and onto tactics*. *Long Range Planning*. 2010, Vol. 43(2–3). P. 1–25. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0024630110000051> (дата звернення: 08.03.2018).

3. Massa L. *Business Models and Complexity Journal of Business Models*. 2018. Vol. 6. Is. 4. P. 70–82. DOI: 10.5278/ojs.jbm.v6i1.2579.

4. Plotnikova M. *Conceptual Basis for Ukrainian Rural Development*. *Regional Formation and Development Studies*. 2015. Vol. 3. P. 134–144.

5. Prysiazniuk O., Plotnikova M. *Buluy Cluster approach in administration of rural areas*. *Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development*. 2018. Vol. 40(2). P. 118–127.

6. Romer C. *Strengthening the Rural Economy* : EOPUS, 2010. 42 p.

7. Дроздова М. *Роль инновационных стратегий в развитии сельской экономики*. *Экономика и социум*. 2013. № 4(9). С. 384–387.

8. Лупенко Ю. *Вчені НААН розробили 5 моделей розвитку українського села*. *AgroPolit.com*. 2017. 20 липня. URL: <https://agropolit.com/news/5103-vcheni-naan-rozrobili-5-modeley-rozvitku-ukrayinskogo-sela> (дата звернення: 20.12.2018).

9. Скидан О. *Формирование конкурентоспособности АПК в рыночных условиях*. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. 2008. № 14(3). P. 86–93.

E-mail: skydanolegv@ukr.net

E-mail: oksana_himich@ukr.net

E-mail: mfplotnikova@gmail.com